

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА СТУДЕНТА В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

CORRELATION OF THE CONCEPTS OF LEGAL COMPETENCE AND LEGAL CULTURE OF THE STUDENT IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL DISCOURSE

У статті здійснено теоретичний аналіз та диференціація понять «правова культура», «правова компетентність» як споріднених наукових категорій. Наголошено на наявній в педагогічному дискурсі неоднозначності трактування авторами сутності та змісту цих понять, невизначеності їхнього співвідношення, а також ототожненні чи взаємозаміні іншими термінами або явищами. Представлено аналіз підходів до базових понять «культура» і «компетентність». Розкрито розуміння правової культури, як сфери духовного життя, що складається з двох компонентів – об'єктивного (суспільного) та суб'єктивного (особистісного). Зазначено, що в педагогічній науці правова культура трактується як інтегративна якість особистості, що формується в процесі навчання й виховання, визначальними показниками якої є усвідомлене відношення особистості до власних прав, свобод та обов'язків; відповідальність особистості перед суспільством і державою; повага й дотримання діючих законів і правил. Представлено аналіз підходів до визначення сутності правової компетентності як інтегративної властивості особистості, що характеризується двома ключовими ознаками: засвоєні особистістю правові цінності (сукупність компетенцій у правовій галузі знань); готовність і здатність застосовувати правові знання й уміння в професійній та соціально-правовій діяльності. З'ясовано, що до спільних ознак понять «правова культура», «правова компетентність» зараховується наявність у майбутнього фахівця певної суми правових знань, умінь, навичок їх застосування в професійній діяльності та спілкуванні, а також розвивальна, пропедевтична й соціально-ціннісна функції. Встановлено, що відмінні характеристики досліджуваних понять полягають у їх об'ємі (правова культура є ширшим поняттям, оскільки відноситься і до особистості, і до суспільства в цілому) та змісті (ступінь і характер інтеграції практичної та когнітивної складових, приналежність до певного виду професійної діяльності).

Ключові слова: культура, компетентність, правова компетентність, правова культура, правосвідомість, соціальні цін-

ності, професійні якості, професійна діяльність.

The article provides a theoretical analysis and differentiation of the concepts of "legal culture" and "legal competence" as related scientific categories. The author emphasises the ambiguity of the authors' interpretation of the essence and content of these concepts in the pedagogical discourse, the uncertainty of their relationship, and also their identification or interchangeability with other terms or phenomena. An analysis of approaches to the basic concepts of "culture" and "competence" is presented. The author reveals the understanding of legal culture as a sphere of spiritual life consisting of two components – objective (social) and subjective (personal). It is noted that in pedagogical science, legal culture is interpreted as an integrative quality of a personality which is formed in the process of education and upbringing, and the determining indicators of which are a conscious attitude of a person to his or her own rights, freedoms and duties; responsibility of a person to society and the State; respect for and compliance with applicable laws and rules. The author analyses approaches to defining the essence of legal competence as an integrative property of a personality characterised by two key features: legal values acquired by a personality (a set of competences in the legal field of knowledge); and readiness and ability to apply legal knowledge and skills in professional and socio-legal activities. The author establishes that the common features of the concepts of "legal culture" and "legal competence" include the availability of a certain amount of legal knowledge, skills, and abilities to apply them in professional activities and communication, as well as developmental, propedeutic, and social and value functions. The author establishes that the distinctive characteristics of the concepts under study lie in their scope (legal culture is a broader concept, since it refers to both the individual and society as a whole) and content (the degree and nature of integration of practical and cognitive components, and belonging to a particular type of professional activity).

Key words: culture, competence, legal competence, legal culture, legal awareness, social values, professional qualities, professional activity.

УДК 378.4-057.87:34
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/82.2.14>

Коровяк Б.Е.,
аспірант кафедри педагогіки
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Горохівська Т.М.,
докт. пед. наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Звернення до проблеми співвідношення понять «правова культура» і «правова компетентність» в теорії і практиці професійної освіти викликане в першу чергу актуалізацією питання формування конкурентоспроможного сучасного фахівця, який адекватно орієнтується в соціумі та професійній діяльності. При цьому в науково-педагогічній літературі надаються різноманітні визначення ключового поняття «правова культура» як «системи правових знань,

цінностей, що відображає сприйняття правової реальності», «досягнення правової думки, юридичної техніки та практики» тощо. Разом з правовою культурою в контексті переходу системи вищої освіти на методологію компетентнісного підходу все більш широке застосування знаходить поняття «правова компетентність», що визначається дослідниками як «сукупність компетенцій в правовій галузі знань», «єдність правової підготовки на теоретичному рівні і практичної готовності

до реалізації професійної діяльності в сучасному нормативно-правовому полі» тощо. У результаті в педагогічному дискурсі склалась ситуація, відповідно до якої констатується неоднозначність розуміння авторами сутності та змісту досліджуваних понять, ототожнення чи взаємозаміна іншими педагогічними термінами та явищами. Водночас недостатня увага науковців до питання співвідношення понять «правова культура» і «правова компетентність» перешкоджає як розвитку теорії правової культури і правової компетентності, так і вносить невизначеність в педагогічну практику їх формування.

Аналіз досліджень засвідчує глибоку увагу вітчизняних та зарубіжних науковців до з'ясування сутності, визначення змісту понять «правова культура», «правова компетентність». Зокрема проблеми формування і розвитку правової культури, правосвідомості розглядаються у дослідженнях В. Бабаєвого, В. Баранова, В. Казимирчука, Д. Керімова, А. Малько, М. Марченко, Л. Морозової, О. Скакун, О. Шапієвої та ін. Проблеми, пов'язані з вихованням правової культури у філософській, педагогічній, культурологічній площині розкриваються у працях В. Андрущенко, І. Бега, Н. Бурой, В. Головченко, Г. Давидова, М. Козюбри, Г. Костюка, В. Кременя, С. Максименка, І. Надольного, В. Оржеховської, С. Сливки, М. Фіцули та ін. Водночас в науковій літературі представлені проблеми, присвячені розумінню сутності правової компетентності, визначенню її структурних складових компонентів та рівнів сформованості (А. Будас, Г. Буш, І. Галушак, В. Горшкова, Н. Письменна, О. Пишко, М. Полякова, Л. Рябовол, Т. Соловйова та ін.). Умови формування правової компетентності майбутніх фахівців стали предметом дослідження А. Дахіної, Я. Кічук, Н. Коваленко, А. Крижанівського, О. Кудряшової, Г. Лазарчук, В. Олійника, А. Романової та ін. Однак, незважаючи на те, що кількість досліджень, присвячених обґрунтуванню підвалин правової культури, правової компетентності постійно зростає, питання, пов'язане із пошуком однозначних підходів до трактування цих понять, їхніх структурних меж у сучасних педагогічних дослідженнях потребує більшої уваги.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу та диференціації понять «правова культура», «правова компетентність» як споріднених наукових категорій. Мету статті конкретизовано у таких завданнях: проаналізувати науково-педагогічну літературу з проблеми вивчення сутності та змісту понять «правова культура», «правова компетентність»; виявити та обґрунтувати особливості спільного та відмінного у співвідношенні означених термінів.

Основна частина дослідження. Звертаючись до аналізу наукових досліджень сутності понять

«правова компетентність», «правова культура», слід відзначити наявну в педагогічному дискурсі неоднозначність трактування авторами сутності та змісту цих понять, невизначеність їхнього співвідношення, а також ототожнення чи взаємозаміну іншими термінами або явищами. З метою виявлення спільних та відмінних характеристик понять «правова компетентність», «правова культура» звернемося до базових понять «культура» і «компетентність».

За класичним визначенням С. Гончаренка культура (*від лат. cultura* – виховання, освіта, розвиток) – «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності» [2, с. 182]. На думку автора, під поняттям «культура» розуміють «рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [2, с. 182]. За М. Поповичем, культура представляє собою «прояв життя людини, що виражається у моделях поведінки, засобах і продуктах діяльності, зокрема ідеях, ідеалах, нормах та цінностях» [5]. Таким чином, в педагогічному дискурсі культура розглядається як сфера духовного життя людей, що зараховує: предметні результати діяльності, які відображаються в формах суспільної свідомості (мова, мораль, право, релігія, мистецтво, наука тощо); власне здатності, що відображаються в особистісних (в тому числі образних, чуттєвих знаннях, які не передаються за допомогою слів) знаннях, умінь і навичках, у світогляді, ціннісних орієнтаціях, індивідуальних здібностях особистості.

Враховуючи вищезазначене правову культуру варто розуміти як «систему правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового процесу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності» [8, с. 302]. За переконанням С. Зубчевської, правова культура молодого покоління передбачає «глибокі правові знання і прагнення поглиблювати їх, свідоме ставлення до прав та обов'язків, повагу до законів і правил людського співжиття, готовність дотримуватися і сумлінно виконувати їх» [3, с. 46]. Г. Хаварівська зазначає, що, як частина людської культури, правова культура є сукупністю «норм, юридичних інститутів, цінностей, форм і процесів, що виконують завдання щодо правової та соціальної орієнтації людей у конкретному суспільстві» [9, с. 15]. Авторка підкреслює, що правову культуру варто розглядати як систему «поглядів, оцінок, переконань, установок щодо важливості, необхідності, соціальної цінності юридичних прав і обов'язків, які формують позитивне ставлення до права, законності, правопорядку, забезпечують соціально корисну поведінку в правовій сфері»

[9, с. 15]. Натомість О. Чебикін, В. Булгакова до складових правової культури зараховують «право, правовідносини, правосвідомість, законність і правопорядок, правову поведінку, правову соціалізацію, правове мислення, правову активність, що походять із правової системи і є специфічним проявом у сфері формування та розвитку відповідної свідомості індивіда, правомірну поведінку, систему правового виховання і правової освіти» [10].

Отже, правова культура, як сфера духовного життя, складається з двох компонентів – об'єктивного (суспільного) та суб'єктивного (особистісного). З позиції об'єктивного (суспільного) компоненту правова культура відображає характер та рівень розвитку права як результату правової поведінки людей на конкретному етапі суспільно-історичного розвитку. Тоді як суб'єктивний (особистісний) компонент полягає у правових знаннях, уміннях, здатності кожної людини, що реалізуються у правовій діяльності. Водночас в педагогічній науці правова культура трактується як інтегративна якість особистості, що формується в процесі навчання й виховання, визначальними показниками якої є: усвідомлене відношення особистості до власних прав, свобод та обов'язків, а також відповідальність особистості перед суспільством і державою, повага й дотримання діючих законів та правил.

Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про освіту» компетентність представляє собою «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [6]. Слушним в цьому контексті є визначення С. Сисоєвої, яка компетентність характеризує як «інтегровану особистісну якість людини, що формується на етапі навчання, розвивається та остаточно встановлюється у процесі практичної діяльності й забезпечує компетентний підхід до вирішення професійних завдань» [7]. Таким чином, компетентність особистості розуміємо як специфічну здатність, необхідну для продуктивного виконання конкретних дій в конкретній предметній галузі, що передбачає наявність вузькоспеціалізованих знань, предметних навичок, способів мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії.

Відповідно правову компетентність можна визначити як здатність, що ґрунтується на взаємопов'язаній сукупності правових знань, умінь та правового мислення, а також готовність до ефективного прийняття рішень, відповідальної поведінки в стандартних і нестандартних ситуаціях соціальної та професійної діяльності. Зокрема І. Огороднійчук правову компетентність

розуміє як систему «правових знань, переконань, навичок, досвіду, механізму дії права і правових технологій, які дозволяють особистості орієнтуватись у правовому полі, юридично грамотно знаходити в ньому вирішення завдань, що виникають, а також впливати на наявну в суспільстві юридично-правову та законодавчу системи, стимулювати дію механізму соціального захисту особистості, що потребує наявності професійних якостей, високого рівня спеціалізації в певній галузі виробничої діяльності, правової культури і грамотності, високого рівня громадянської зрілості, широкої ерудиції і навичок використання сучасних технологій» [4, с. 217]. Водночас І. Галушак визначає правову компетентність як «систему професійно-правових знань чинного законодавства та ціннісного ставлення до правової діяльності; усвідомлення сутності права й механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом» [1].

Аналіз наведених визначень авторів дозволяє констатувати, що правова компетентність, як інтегративна властивість особистості, характеризується двома ключовими ознаками: засвоєні особистістю правові цінності (сукупність компетенцій у правовій галузі знань) та готовність і здатність застосовувати правові знання й уміння в професійній та соціально-правовій діяльності.

Зазначимо, що теоретичний аналіз та диференціація понять «правова культура», «правова компетентність», як споріднених наукових категорій, дозволяє виокремити спільні та відмінні характеристики цих понять, представлені в Таблиці 1.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз та диференціація понять «правова культура», «правова компетентність» як споріднених наукових категорій, а також виявлення особливостей спільного та відмінного у співвідношенні означених термінів дає можливість стверджувати: до спільних ознак досліджуваних понять зараховується наявність у майбутнього фахівця певної суми правових знань, умінь, навичок їх застосування в професійній діяльності та спілкуванні, а також розвивальна, пропедевтична й соціально-ціннісна функції; відмінні характеристики цих термінів полягають у їх об'ємі (правова культура є ширшим поняттям, оскільки відноситься і до особистості, і до суспільства в цілому) та змісті (ступінь і характер інтеграції практичної та когнітивної складових, приналежність до певного виду професійної діяльності). Перспективи подальших наукових розвідок полягають у з'ясуванні проблеми співвідношення понять правова компетентність та правова грамотність студентів закладу фахової передвищої освіти.

Таблиця 1

Спільне та часткове у співвідношенні понять «правова культура» і «правова компетентність»

Спільні ознаки понять «правова культура», «правова компетентність» – наявність певної сукупності знань в галузі права та здібностей до застосування таких знань у процесі вирішення проблем в різноманітних ситуаціях соціальної і професійної діяльності; – загальні для понять «правова культура», «правова компетентність» функції: розвивальна (рівень правової культури майбутнього фахівця і правової компетентності особистості представляє собою важливий фактор, що, з однієї сторони впливає на розвиток правової культури суспільства, а з іншої – самовдосконалення власної правової культури особистістю); пропедевтична (спрямованість на формування у майбутніх фахівців установки й готовності до попередження та усунення протиправних проявів у поведінці, взаємодії з іншими); соціально-ціннісна (спрямована на формування готовності особистості до здійснення діяльності відповідно до прийнятих в суспільстві норм права й моралі).
Відмінні характеристики понять «правова культура», «правова компетентність» – правова компетентність розуміється як особистісна характеристика майбутнього фахівця, тоді як правова культура одночасно може виступати і характеристикою особистості, і суспільства. Саме тому коректним є словосполучення «правова культура суспільства» на відміну від «правової компетентності суспільства»; – поняття «правова компетентність» об'єктивно об'єднує практичну та когнітивну складові, в контексті яких майбутній фахівець здатний застосовувати власний досвід (правові знання, навички, уміння тощо) у реальних професійних та життєвих ситуаціях. Натомість мають місце ситуації, в яких особистість, володіючи певною правовою культурою у вигляді сукупності правових знань та умінь, не здатна їх актуалізувати за необхідності; – правова компетентність формується в процесі професійної освіти, що дозволяє застосовувати це поняття до фахівців різних сфер професійної діяльності (правова компетентність учителя, економіста, соціального працівника тощо). Тоді як поняття «правова культура» можна застосувати до будь-якої людини, оскільки джерелом формування правової культури є інформаційне середовище, в якому особистість розвивається (сім'я, заклад освіти, соціальні групи, ігри, різноманітні суспільні події тощо). – правовій компетентності властива інтегративна природа, оскільки поняття зараховує низку близькоспоріднених знань, умінь, навичок, досвіду. При цьому подібна інтегративна природа правової компетентності не втрачається на різних рівнях її сформованості. Натомість правова культура може набувати різні характеристики – інтегративної, високого рівня або взагалі бути відсутньою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галушак І. Є. Теорія і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Ізмаїл, 2018. 512 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Зубчевська С. В. Формування правової культури студента коледжу як складової загальнокультурної компетентності. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : зб. наук. ст. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., 10.04. 2014. Житомир : ЖНАЕУ, С. 44–48.
4. Огороднійчук І. А. Новітні підходи щодо формування правової компетентності майбутніх інженерів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*, 2019. № 2(18). С. 215–219.
5. Попович М. В. Культура. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-51449> (дата звернення: 02.04.2025).
6. Про освіту : Закон України від 19.01.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
7. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня : монографія. Київ : Поліграфкнига, 1996. 407 с.
8. Соціологія : Підручник / За ред. В. Г. Городяненка. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 544 с.
9. Хаварівська Г. С. Теоретичні аспекти формування правової культури студентів закладів вищої освіти в Україні. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 4(61). С. 13–24.
10. Чебикін О. Я., Булгакова В. О. Психологічні основи правової культури та умови її корегування : монографія. Одеса : ТОВ Лерадрук, 2019. 162 с.